

УДК 159.9.019.4:37.011.3-051/052]:005.2

Г. М. Мешко

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та менеджменту освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, *hal-meshko@ukr.net*

О. І. Мешко

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, *meshko_o@ukr.net*

**УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ФОРМУВАННЯ
ПСИХОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТЬОГО
СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ
ОСВІТИ**

Сьогодні одним з індикаторів ефективності діяльності закладу освіти має бути рівень психологічної безпеки учнів, захищеності вчителів, стан їх здоров'я. Як не прикро, але не у всіх закладах освіти панує психологічна безпека учнів, захищеність учителів, створені умови для їх психологічного комфорту. Результати проведеного нами дослідження [2] свідчать, що від насилля у школі страждає майже 70% дітей. Страждають учні від стресової тактики педагогічного впливу; через конфлікти з учителями, однолітками; низький соціальний статус у класі, психологічне і фізичне насилля з боку педагогів, економічне, психологічне і фізичне насилля з боку однолітків, старшокласників. Тільки кожен третій учень відчуває себе у школі затишно, комфортно і безпечно. Крім цього, діти зазнають знущань і в інформаційному просторі, в соціальних мережах. Це кібербулінг, секстинг, тролінг, фішинг, грумінг, мобінг тощо.

Результати дослідження засвідчують тісний зв'язок емоційного благополуччя учнів з рівнем психологічної безпеки освітнього середовища. Вивчення нами стану психологічної безпеки у закладах середньої освіти демонструє невисокі значення індексу психологічної безпеки освітнього середовища, інтегрального показника ставлення до освітнього середовища та індексу задоволеності значущими характеристиками освітнього середовища.

Проведене опитування вчителів [2] засвідчило, що не для всіх учителів шкільні будні проходять радісно, майже кожен третій педагог (30,1%) не відчуває себе в педагогічному колективі безпечно і захищено, в учителів невисокий рівень емоційного благополуччя. Важлива проблема для них у тому, що діти грублять, принижують, не поважають їх, інколи і знушаються. Труднощі у багатьох учителів виникають і при взаємодії із сучасними амбіційно-претензійними батьками учнів. У багатьох закладах освіти панує нездорова конкуренція, заздрісність, цькування окремих учителів.

Результати опитування керівників закладів загальної середньої освіти засвідчили, що вони недостатньо уваги приділяють управлінню процесом формування психологічно безпечного освітнього середовища, більшість (57,2 %) вважає це завданням класних керівників і психологічної служби. Тому актуальним є питання управління процесом формування психологічно безпечного освітнього середовища, вільного від насилля, де особистість учня вільно функціонує, де всі учасники освітнього процесу відчувають захищеність, емоційний комфорт, задоволеність основних потреб, зміцнюють психічне здоров'я.

У науковій літературі психологічно безпечне освітнє середовище визначено як середовище взаємодії, вільне від проявів психологічного насилля, яке має референтну значущість для суб'єктів освітнього процесу (в аспекті позитивного ставлення до неї), характеризується переважанням гуманістичної центрації (тобто центрації на інтересах (проявах) своєї сутності і сутності інших людей) і відображається в емоційно особистісних і комунікативних характеристиках його суб'єктів [1, с.27]. Ключовою психологічною характеристикою освітнього середовища багато вчених (І. Басва, В. Гафнер, Й. Кордзінські, О. Обозова, М. Тарашкевіч, Н. Тарасенко, Т. Цюман, Л. Шевченко, В. Ясвін та ін.) вважають психологічну безпеку.

Важливим для нашого дослідження є підхід О. Обозової [3], котра виокремлює такі компоненти безпечного освітнього середовища: матеріально-технічні умови праці та навчання; змістово-методичні умови; стосунки «педагог – педагог», «педагог – учень», «учень – учень»; безпечна особистість (знає про існування різних джерел небезпек; розуміє, що є передумови для виникнення і подолання небезпек; є активним суб'єктом, здатним

запобігти небезпечним ситуаціям або вийти з них без шкоди для себе та інших людей).

Визначальними для формування психологічно безпечного освітнього середовища є принципи, запропоновані І. Басвою: 1) захист особистості кожного суб'єкта педагогічного процесу через розвиток і реалізацію його індивідуальних потенцій, усунення психологічного насилля; 2) опора на розвивальну освіту, головна мета якої не навчання, а особистісний розвиток, розвиток фізичної, емоційної, інтелектуальної соціальної і духовної сфер особистості; 3) допомога в соціально-психологічній умілості, тобто вміннях, що дають можливість компетентного вибору особистістю життєвого шляху, аналізувати ситуацію і вибирати відповідну поведінку, що не принижує гідність інших людей, не допускає психологічного насилля і сприяє саморозвитку особистості [1, с. 27-28].

В управлінні процесом формування психологічно безпечного освітнього середовища можна виокремити кілька взаємопов'язаних ієрархічних рівнів: 1) директор закладу освіти; заступники директора; 2) педагогічна рада закладу освіти, учителі, класні керівники, які безпосередньо реалізують управлінські рішення щодо попередження насилля у шкільному середовищі; 3) психологічна служба закладу освіти; 4) учнівський колектив, учнівське самоврядування.

Завдання адміністрації (директора, заступників) закладу загальної середньої освіти щодо формування психологічно безпечного середовища такі: 1) створити психологічно безпечні умови для навчання та виховання учнів та педагогічної діяльності вчителів; 2) забезпечити оптимальні умови для набуття учнями знань, практичних умінь, які сприяють свідомому вибору безпечної поведінки, підвищенню рівня стресостійкості; 3) створити дієву систему науково-методичного супроводу педагогів з питань формування психологічно безпечного освітнього середовища, протидії насиллю в закладі освіти; 4) упровадити у практику роботи сучасних методик діагностики, моніторингу і корекції стану емоційного благополуччя учнів та педагогів; 5) сформувати у закладі освіти інформаційне середовище з питань попередження насилля.

Управління процесом формування психологічно безпечного освітнього середовища передбачає: 1) реалізацію в практиці роботи

закладу загальної середньої освіти валеологічних технологій педагогічної взаємодії, орієнтованих на формування безпечної особистості; 2) зниження рівня тривожності учнів, підвищення рівня їх стресостійкості; 3) побудову освітнього процесу, спрямованого на захист особистості через реалізацію їх індивідуальних потенцій та формування особистісної значущості, соціально-психологічної умілості; 4) ефективну превентивну просвітницьку роботу з питань попередження насилля в закладі освіти; 5) покращення емоційного благополуччя суб'єктів освітнього процесу.

Програма формування психологічно безпечного освітнього середовища передбачає такі напрями діяльності: створення безпечних умов для навчання і виховання учнів та діяльності вчителів; організацію виховної роботи з учнями та їх дозвіллевої діяльності, спрямованої на реалізацію їх індивідуальних потенцій та формування соціально-психологічної умілості; забезпечення психолого-педагогічного супроводу учнів; організацію і проведення превентивної просвітницької діяльності з попередження насилля у закладі освіти; проведення корегувальних і за потреби реабілітаційних заходів із жертвами насилля, їх батьками; створення в закладі освіти інформаційного середовища з питань психологічної безпеки, формування розумного способу життя; моніторинг показників емоційного благополуччя учнів та вчителів.

Конкретними шляхами реалізації програми формування психологічно безпечного освітнього середовища є: 1) забезпечення емоційного комфорту учнів на уроках; 2) спрямування діяльності класних керівників на створення сприятливого психологічного клімату в учнівському колективі, зниження рівня тривожності, підвищення стресостійкості учнів; 3) спрямування діяльності психологічної служби на збереження і зміцнення психічного здоров'я учнів і професійного здоров'я вчителів; 4) діяльність адміністрації з оптимізації соціально-психологічного клімату в педагогічному колективі; 5) проведення тренінгів психологічної безпеки для педагогів і для учнів; 6) організація розумно насиченого дозвілля учнів, де вони могли б позитивно самоствердитися, відчутти особистісну значущість; 7) проведення спеціальних виховних заходів щодо попередження насилля в закладі освіти.

Превентивна просвітницька робота з попередження насилля в закладі загальної середньої освіти передбачає застосування різноманітних методів і форм роботи, які сприяють позитивному самоствердженню учнів в значимих видах діяльності, формуванню безпечної психологічно здорової особистості. Це проекти «Захисти свою позицію», «Вчимося бути безпечними», фестиваль «Ми проти насилля», тижні профілактики шкільних стресів, години спілкування, рольові ігри, психологічні практикуми, тренінги психологічної безпеки, складання пам'яток «Маршрути психологічної безпеки», «Як не стати жертвою булінгу» тощо. Ефективним методом попередження насилля є проведення конкурсів на кращу мультимедійну презентацію «Стоп булінг!», «Агресивність очима підлітків» та ін. Доцільним є демонстрування на перервах та в позаурочний час навчально-популярних тематичних відеороликів, соціальної реклами, презентацій з питань протидії насиллю у шкільному середовищі.

Для оптимізації управління системою захисту та психологічної безпеки особистості у закладі загальної середньої освіти доцільним є створення та запровадження Кодексу безпеки освітнього середовища. Сьогодні існує позитивний зарубіжний досвід створення у закладах освіти подібних документів, у яких прописані засади, принципи і правила функціонування безпечного освітнього середовища, визначені критерії фізичної, психологічної, соціальної, інформаційної безпеки учнів і педагогів. Кодекс безпеки освітнього середовища має регулювати всі напрями діяльності закладу освіти щодо захисту прав суб'єктів освітнього процесу на безпеку, а також питання її підтримки та втручання в ситуації, коли може виникати загроза їх здоров'ю та благополуччю [4, с.15-16]. У ньому мають бути прописані рекомендації щодо забезпечення комфортних умов діяльності для учнів і вчителів, а також заходи і процедури, які допоможуть суб'єктам освітнього процесу у випадку виявлення ризиків і загроз.

Отже, формування психологічно безпечного середовища у закладі загальної середньої освіти постає як управління педагогічною системою, яка охоплює: створення умов для забезпечення емоційного комфорту суб'єктів освітнього процесу; здійснення контролю за рівнем емоційних навантажень учнів і вчителів; проведення експертизи психологічної безпеки освітнього середовища; проведення заходів психолого-педагогічного,

соціально-медичного, інформаційно-освітнього характеру для захисту особистості від фізичних, психологічних і соціальних ризиків та загроз. Це потребує узгоджених дій адміністрації школи, об'єднання зусиль класних керівників, учителів, шкільного психолога, а також батьків.

Використана література:

1. Баева И.А. Тренинги психологической безопасности в школе. СПб. : Речь, 2002. 251 с.
2. Мешко Г. М., Мешко О. І. Формування психологічно безпечного освітнього середовища у загальноосвітньому навчальному закладі. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання»*. Вип. 37(3). Т II (22). К. : Гнозис, 2017. С. 62-71.
3. Обозова О. Психологічна безпека освітнього середовища. *Психолог*. 2011. № 10 (442). С. 3-6.
4. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. / за заг. ред. Т. П. Цюман. К., 2018. 50 с.

УДК 378

З.В. Рябова

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, управління та адміністрування ННІМП ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України, ryabova69@gmail.com

УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ОСВІТИ ЯК ПРОЕКТНО-ОРІЄНТОВАНОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ

Виклики сьогодення потребують від системи освіти створення умов для інтелектуального розвитку людського капіталу, що є вирішальним фактором конкурентоспроможності держави. Загальновідомо, що система освіти розвиватиметься в необхідному напрямі тільки тоді, коли є попит і пропозиції на її освітні послуги (продукти) й орієнтуватиметься на актуальні запити користувачів освітніх послуг і стан їх задоволення. Такий підхід до організації життєдіяльності закладу освіти забезпечується проектним менеджментом, який в умовах сьогодення є технологією, яка